

פניני חינוך מהפרשה

חינוך מהפרשה – וזאת הברכה

החלטה נחושה אחת וההמשך כבר קל.

כולנו מחונכים ומחנכים את צעירי הצאן. על הפסוק (תהילים כז, ל): "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבת בבית ה' כל ימי חיי". נאמר במדרש, שהקב"ה אמר לדוד המלך: אתה מבקש "אחת", ואתה מוסיף עוד בקשות: "לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו"? ענה לו דוד המלך: ממך למדתי, שכתוב בתורה בפרשתנו "ועתה ישראל מה ה' אלוקיך דורש מעמך כי אם ליראה את ה'", ומשמע שזו בקשה אחת – "כי אם ליראה", אולם אחר כך ממשיך: "ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך".

ויש להבין, מה העניין לבקש בקשה אחת בלבד, שממנה מסתעפות בקשות אחרות, והרי אפשר מלכתחילה לבקש על כולם?

אלא ששורש ההצלחה היא שהאדם צריך להשקיע קודם כוחותיו ביסוד ובהחלטה, ורק כאשר הוא איתן בזה יכול להמשיך לבנות את עולמו הרוחני. אם הוא יוצא לדרכו בלי החלטה נחושה לבסוף מתרועע הבניין, והעץ נטול השורשים קורס, וגופו מוליכו למקומות אחרים.

בכך מבוארת הפליאה לגבי מה שאמרו חז"ל (בבא בתרא טו, ב): 'גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, שבאברהם כתיב (בראשית כב, יב): "כי ירא אלוקים אתה". ובאיוב כתיב (איוב א, ח): "איש תם וישר ירא אלוקים וסר מרע". וקשה, איך ייתכן לומר שאיוב היה גדול יותר מאברהם אבינו עליו נאמר: "אחד היה"?

ומבארים המפרשים שההדגשה היא - 'גדול הנאמר'. שבאיוב היו צריכים לומר ולפרט את כל מעלותיו, ואילו באברהם לא היה צריך לומר ולפרט, אלא הכל היה כלול ביסוד שהיה 'ירא שמים', שזו מעלה עדיפה. החלטתו הנחושה היתה מהירה וחזקה וממנה הלך ובנה לעצמו את

תאמין שלא בכדי נבחרת לחנך!

אחד היסודות האמורים ללוות כל מתנך ומנחיל דרך בחשיבתו ובתחושותיו הוא לדעת שלא בכדי קרה מקרה... והוא התמנה למחנך, או שבכדי להתפרנס כדאי להיות מלמד, ר"מ וכיוצא. עליו לדעת ולהבין שמלאכת החינוך היא משמעותית ביותר לחייו, ואשר בכך - מלבד מה שנוגע לייעודו ותכליתו בעולם - הוא אף חייב מימוש פנימי עמוק.

ונפתח את הדברים מכיוון נוסף:

להתחיל ולהפוך, חוסר יציבות, מדוע?

יש להתבונן, מהיכן נובע כח זה שהגוף פועל רק לפי רצון הקב"ה? הכל תלוי בהחלטה האישית ובמסירות למלא את רצון ה' יתברך מבלי לשים לב לסביבה ולאווירה. אם אדם מקבל החלטה חזקה ואמיצה להיות קשור רק לרצון הבורא, אזי גופו ממילא יצעד בעקבותיו ולא יעשה משהו כנגד רצון ה', חלילה.

פעם בא חסיד אחד לרבו והתאונן בפניו שקשה לו בעבודת ה'. אמר לו הרבי: הבעיה שאתה מתחיל תמיד בעבודה, מפסיק, ושוב מתחיל, והרי שְׁנִינִי 'כל ההתחלות קשות', לכן קשה לך תמיד. בעייתך היא, שחסר לך החלטה אחת נחושה של ניתוק מהעבר, ולכן אתה נצרך תמיד להתחיל מחדש.

כזה היה אלישע הנביא שהיה חורש בצמד שוורים, וכאשר עבר אליהו והשליך עליו את אדרתו, עזב באחת את הכל, שחט את השוורים, העלה באש את המחרשה, בישל עליה את בשר השוורים, חילק את הבשר והלך אחר אליהו הנביא. ולכאורה, מדוע היה צריך לעשות את כל הפעולות הללו? והרי יכול היה להפקיד הבשר והמחרשה בידי אחר וללכת אחרי אליהו. אלא שלפי המבואר לעיל היה עליו לעשות מעשה המוכיח החלטה נחושה להתנתקות מוחלטת.

(לפי גודל ועוצם דקות מדרגתו כמובן)

שאלה זו חוזרת ומהדהדת בעוצמה רבה כלפי כל בני האדם בכל הדורות. עדים אנו לתופעה שבה הציבור נוהג כעדר. הם אפילו לא מנסים לחשוב ולהרהר על דרכם, די להם שכולם נוהגים כך, והם מחקים אותם בלי חשיבה (מה שמוכנה בפינו "תופעת הראש הקטן"). השאלה הגדולה הינה: "איכה?" אתה, האדם שנבראת בצלם האלוקים, "איכה?" מדוע שלא תקבל החלטה חד משמעונית היכן אתה וכבר תייצב אותך בדרך הנכונה?

בזה התייחד אברהם אבינו. שכל אישיותו היתה דבוקה בקב"ה בבחינת "הנני". עד שאבריו ביטאו את דבקות זו ופעלו רק על פי זה ובעבור כך זכינו לברכות נצחיות, שעיקרן שהקב"ה בעצמו מפנה מעיסוקיו לשלם שכרינו.

אליך, מחנך יקר!

בצאתנו את הקודש נחזק נא את עצמנו כמחנכים, מגידי שיעורים, מנחילי דרך ומשפיעים, כל אחד בהגדרתו ובתפקידו. עלינו לדעת שאחריות גדולה מוטלת על כתפינו, שהרי אין לשער ואין לתאר את שכרו של מי שמרומם תלמיד אחד למעלת בן תורה אמיתי, עמל בתורה... שהרי פסגת שאיפת היהודי הטהור להיות קשור למקור החיים והוא עסק התורה, העמל בה וידיעתה.

ונפתח נא בזה פתח נפלא מפרשתנו, לחזק בדבר עצמנו ליבנו ונפשנו ויהיה זה שכרנו.

צוואת משה רבנו ע"ה ליששכר – לשעה ולדורות

"ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך" (דברים לג, יח).

ויששכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה, לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים, כמו שנאמר "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, ראשיהם מאתים" (דברי הימים-א יב, לג), ראשי סנהדראות היו עוסקים בכך, ועל פיהם קביעות עיתיהם ועיבוריהם של ישראל. (רש"י).

"ויששכר באהליך, מלמד ששבטו של יששכר משתבח בתורה, שנאמר "מבני יששכר יודעי בינה לעיתים", וכן מצינו שאביו משבחו, שנאמר "וירא מנוחה כי טוב". דבר אחר: "ויששכר באוהליך", מלמד שבית הבחירה היה ראוי להיבנות בחלקו של יששכר". (ספרי, וזאת הברכה שנד).

והדברים צריכים ביאור:

דרכו, לעומת איוב שעבר תהליך עד שהציב עצמו בדרך הנכונה.

הסיבה לקשיים שנוצרים לאדם במהלך הימים לממש קבלותיו והחלטותיו היא כי חסר בגרעין ובשורש של ה"אחת שאלתי".

זה כח הקבלה שמוצאים בריש לקיש (בבא בתרא פו, א) שנחלש מעוצם החלטתו ברגע אחד. כי הקבלה היתה הגרעין של כל עמל התורה שעתיד היה להתייגע. ועל זה נאמר (מדרש תנחומא שופטים י): "בא חבקוק והעמידן על אחת" (חבקוק ב): "וצדיק באמונתו יחיה". שמכח הכרת האמונה מגיע לכל הדרגות, וכך נאמר בדניאל (י, יב): "ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את ליבך להבין ולהתענות לפני אלוקיך נשמעו דבריך". כלומר, עצם הקבלה, מן היום הראשון אשר נתן אל ליבו, כבר הועילה, ודבריו נשמעו.

בפי חסידים מסופר כי כאשר בעל התניא זי"ע נכלא בבית הסוהר בפטרבורג, נכנס לתאו קצין בכיר על מנת לחוקרו. הלה, היה לו ידע בתנ"ך, וכיון שהכיר באדמו"ר שהינו משכמו ומעלה גבוה מכל העם, ביקש ממנו להסביר לו ביטוי מוקשה בתורה. שאלתו היתה: נאמר בתורה שאחרי שאדם הראשון חטא הוא התחבא מפני הקב"ה, והקב"ה קרא אליו: "אַיִפָּה?" (בראשית ג, ט), מה פשר קריאה זו, וכי הקב"ה לא ידע היכן אדם הראשון נמצא?

השיב בעל התניא זי"ע לשואל: תורתנו הקדושה היא נצחית, ובכל עת הקב"ה קורא לכל אדם ומציב בפניו אתה שאלה: "איכה?" היכן מקומך בעולם? הרי לכל אדם נקצבו מספר שנים שבהם עליו לעשות את הטוב והישר בעיני אלוקים ואדם. תתבונן מה עשית במשך שנות ימי חיידך? (חסידים מספרים שהאדמו"ר נקב אז בדיוק את גילו של הקצין, ועקב תשובה מוצלחת זו מאוחר יותר הוא נטה אליו חסד).

ברוח זו ניתן להוסיף כי בודאי הקב"ה ידע גם ידע היכן מצוי האדם, והקב"ה גם ידע שבאמתחתו של אדם הראשון מצויים כבר תירוצים לשאלה מדוע חטא. הוא הבין שהאדם יענה "האשה אשר נתת עמדי", או שהנחש אשם וכיוצא בכך. אולם הקב"ה שאל "איכה?" היכן אתה עצמך? לאן נעלמה אישיותך שנועדה להיות עצמאית ואחראית ולקבל החלטה ברורה באיזו דרך אתה הולך?

החודש מחכמי אומות העולם לאחר שכתבם הרמב"ם הרי זה תורה, ובמסכת אבות (ג, יח) תנן תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה, ועייש בתוספות יום טוב שזה על דברים שאינם נצרכים לחשבון קידוש החודש ועיבור השנה.

והנה, המעשיות שכתובים במדרשים ובגמרא, פשוט שמקיימים בלימוד מצות תלמוד תורה, ובכמה מקומות איתא בגמרא "תנו רבנן מעשה" (וכגון בשבת נג, ב) שלמדו את המעשיות האלו, אמנם סיפורים על צדיקים אפילו אלו שיש מהם תועלת ליראת שמים (וכשה תועלת אין בזה ביטול תורה) מכל מקום זה לא תלמוד תורה ולא כל דבר טוב ונצרך נקרא תלמוד תורה, ובברכות (ו, א) איתא על דיינים, מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא איתא שכינה, קמ"ל דדינא נמי היינו תורה, הרי שלא כל דבר שצריכים לעשות פשוט שזה תורה.

אמנם לפמש"כ בשם החזו"א דלאחר שהרמב"ם העתיק דבריהם של חכמי אומות העולם זה נעשה תורה, יש לעיין במעשיות שכתבו הראשונים (כגון המעשה עם אבוח דשמואל שנרמו בתוס' קידושין עג, א, ומפורש יותר בשו"ת הגאונים סימן יח) אם גם הם נהיו תורה, וכן כל מש"כ בספרי גדולי הדורות אחר כך, ומה הגדר בזה, וזה גם נפק"מ אם מותר לספר דברים אלו במקומות מטונפים ובידיים מטונפות.

עוד יש לעיין דבראשונים יש בהרבה מקומות תרגום בלע"ז של דברים הכתובים בגמרא והרבה לא מבינים את התרגום, וכן במקומות שרש"י אומר לא ידעתי פירושו האם כשקוראים זה מקיימים מצות תלמוד תורה, ומסתבר דכל זה הוא תלמוד תורה, עכ"ד.

רק מה שנקבע בש"ס ובראשונים נקרא מציאות של 'דברי תורה'

נמצינו למדים מדבריו שלא כל דבר שעוסקים בו, קוראים אותו או אפילו לומדים אותו, נחשב ומוגדר כתורה, וממילא יש לכך השלכות לגבי נתינת שכר לעוסק בו כשכר של לומד תורה, אלא רק מה שנקבע בש"ס ובראשונים נקרא מציאות של דברי תורה, וכמו שהביא בשם מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאף דברים אשר נלמדו מחכמי אומות העולם, אחר שנקבעו ונכתבו ע"י הרמב"ם, הפכו להיות מציאות של תורה, אשר מי שיהגה בהם מתוך ספרי הרמב"ם ויעסוק בדברים ודאי שיקיים מצות תלמוד תורה.

א. מה ראה משה רבנו לברך את בני יששכר ברכה מיוחדת דווקא על עיבור השנים וקביעת החדשים, ולא בירכם שיצליחו בכל תלמודם?

וביתר עומק, הלא ישיבתו של יששכר היא באהלי תורה, ואם כן, מפני מה הביטוי המעשי לגדלותו בתורה היא מינוי ראשי סנהדרין מבני השבט, ומתוך כך מעורבותם והשפעתם בעיבור השנים ובקידוש החודשים (שכן ראשי סנהדרין היו עוסקים בכך), ומדוע תחום זה הודגש דווקא?

ב. ועוד, מדוע בכלל יש צורך לברכם על כך שיהיה להם הצלחה בלימודם כאשר יעסקו בעניינים אלו, מה הקושי הגדול בידיעת הדברים הללו עד כדי שנצרכים הם לברכה מיוחדת בעבור כך?

ג. פירושו של רש"י טעון ביאור. פתח בברכה כללית - "הצלח בישיבת אהליך לתורה", ומשמע שבירכם שיהא להם הצלחה בעסק התורה בכל שילמדו. וסיים בברכה פרטית - "לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים". ומשמע שבירכם או שציוה להם לשבת ולעסוק בעיבור השנים וקביעות החודשים שהוא אמנם קיום מצוה אך לא תלמוד תורה. והדבר אומר דרשני!

מה נכלל בגדר "תלמוד תורה"? במשנת מרן הגראי"ל שטיינמן

על עיקרי הקושיות הנ"ל כבר עמד בספר "אילת השחר" עה"ת למרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל.

ובקושייתו האחרונה כתב "ועוד צ"ב דלכאורה עיבור שנים וקביעת חודשים זה לא תלמוד תורה אלא מצוה כשאר המצוות". ובפשטות כוונתו להקשות שדברי רש"י סתרי אהדדי כפי שביארנו.

אכן, המעיין בדבריו שם יראה שלא כתב להדיא ליישב את הקושיות הנ"ל, אך מתוך מה שכתב בהמשך דבריו, נראה שאפשר לכאורה לבאר את לשון הפסוק "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך", ואת דברי רש"י הנ"ל, ונביאם לתועלת הלומד בתוספת נופך על דבריו.

הנה התוס' בתענית (ז, א) הביאו מהמדרש דשמואל היה מעיין בבית הכסא מה שרואים בכוכבים, והגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א (בהקדמה לספר שקל הקודש) כתב בשם החזון איש שהפרקים שכתב הרמב"ם בהלכות קידוש

בתורה, דהיינו בש"ס, בחז"ל ובפוסקים, הרי שנחשבים ונכללים הם בכלל תלמוד תורה.

ולכן הדגיש משה רבנו את עניין עיבור השנים וקביעות החודשים, אף שיש אולי עניינים בתורה ובש"ס יותר קשים ועמוקים.

על מה יש ליששכר לשמוח?

לכשנתבונן בדברי התרגומים נבחין בנקודה מעניינת.

אונקלוס מתרגם את הפסוק כך:

"חדי זבולון במפקד לאגחא קרבא על בעלי דבבך, ויששכר בְּמִקְדָּךְ למעבד זמני מועדיא בירושלם".

ואילו בתרגום יונתן מובא:

"ולשבט זבולון בריך משה נביא דה' ואמר: חדון דבית זבולון במפקכון לפרקמטיכון ודבית יששכר במשכני בתי מדרשיכון".

נראה שרש"י צירף את שני התרגומים יחד – ולהודיע כי זה וזה – אחד הוא!!! הישיבה בבית המדרש לשם עסק התורה וקביעת זמני המועדים והשנים – היינו הך.

נמצא שכל המסר הטמון בברכת משה ליששכר הוא בעניין תלמוד תורה.

לימד תורה וקיום מצוות – והיחס ביניהם

ובאמת, יש להתבונן, מה רצון הכתוב להשמיענו? הלא בסופו של דבר הכל נחשב עבודת ה', עבודה שכוללת לימוד תורה וקיום מצוות, ומה אם כן הדגש המיוחד כאן?

להרחבת הדברים נוסיף ונשאל: מה הגדר בעניינים הללו? מה נקרא תלמוד תורה ועד כמה מחוייב בו האדם? ומה היחס של לימוד התורה כנגד קיום המצוות? ובפרט שישנם מצוות חיוביות ויש מצוות קיומיות, ואם כל הזמן יעסוק בתורה ללא הרף אם כן איפוא מתי יעסוק בקיום שאר המצוות כחסד וביקור חולים ולווית המת ל"ע וכיוצא?

ונמשיך לתהות, אף לאחר שמקיים מצוות אלו, האם שכרו ומעלתו היא כמו מי שישב ועסק בתורה באותו זמן? שהרי לא ביטל תורה והיה מוכרח לעסוק במצוה זו, או שמא סוף סוף כיון שלא עסק בתורה בפועל ממש, ממילא מעלתו

כמו כן, כל אגדות חז"ל והמעשיות שמובאים בש"ס ובמדרשים, הם מציאות של תורה שהשונה אותם ודאי נחשב שעוסק בתלמוד תורה.

אך אם יקרא אדם ויעסוק בסיפורי צדיקים ואורחות חייהם של גדולי הדורות וכיוצא"ב, דבר שמצוי מאוד בזמננו, שמוציאים ספרים לרוב על קורות חייהם של אנשים גדולים והנהגותיהם של תלמידי חכמים כדי שיקראו צעירי הצאן – ואף מבוגרים – וילמדו מהם אורחות חיים, לשאוף ולהתעלות בדרך העולה בית אל, אף שהתועלת מזה רבה ועצומה, וכבר האריכו בזה רבותינו בחשיבות העניין, מכל מקום אין זה נקרא תלמוד תורה, אף שמאידך אין בזה ביטול תורה כל כך, כיון שנקראים הדברים הללו לתועלת האדם שיתחזק בעבודת ה', אך מכל מקום אין הדבר נחשב כחפצא של תורה לעניין שהקורא אותם יחשב כמו שעוסק בתלמוד תורה, שהרי לא כל דבר טוב – חשוב ככל שיהיה – ואולי אף מוכרח, נחשב כתלמוד תורה.

ונראה לפי זה לבאר את סוד ברכת משה רבנו ע"ה ליששכר על פי מש"כ רש"י לבאר: "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך", יששכר זכה שכל העסק שלו ושל בני שבטו יהיה בתלמוד תורה. וזהו שכתב רש"י בתחילת דבריו: "הצלח בישיבת אהליך לתורה", דהיינו, עיקר הצלחתך תהיה מעצם ישיבתך באהלה של תורה, שם תעמול ותהגה בתורה יומם ולילה, זהו הדבר החשוב והנעלה ביותר ללא כל ספק.

אלא שהוסיף רש"י גם "לישב לעבר שנים ולקבוע חודשים" וכו', וללמדנו בא, מסר לדורות מונח כאן לכל עמלי תורה באשר הם, כשתעסקו בתורה, מוטל עליכם לעסוק בכל מכמניה ולגלות צפונותיה, התורה ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים, תחומים מתחומים שונים, הכוללים ספרי חידושים על הש"ס, ספרות השאלות והתשובות, הלכה ומנהג, פירושים על התורה, ואף בספרות האגדה והדרוש, פרד"ס שלם שאין לו סוף, כל אלו מוגדרים ונקראים "מציאות של תורה" אשר עליהם נאמר "ותלמוד תורה כנגד כולם".

ובנוסף, אף דברים השייכים לחשבונות של זמנים אשר לכאורה, במבט ראשון, היה נראה שהם דברים הקשורים לשכל בלבד, ואף אנשי וחכמי אומות העולם יכולים להבין בהם אם רק ילמדו את כללי היסוד והחשבונות, על אף זאת גם הם נקראים "חפצא של תורה", כיון שאחר שהוקבעו

דאף שלמען הציל נפשות בודאי אנו מחויבים לבטל מתלמוד תורה, ואף בשביל מצוה אחרת קטנה, ורק שאי אפשר לעשות על ידי אחרים, כי כן הוא רצון ה' יתברך, שתכלית תורה הוא קיומה, ולכן רצונו יתברך שאם יגיע לו איזה מצוה שאי אפשר לעשות על-ידי אחרים יבטל תורתו בשביל קיומה. אבל באפשר המצוה לעשות על ידי אחרים, גדולה היא התורה מכל המצוות.

ואף בעניין פיקוח נפשות, אם נזדמן לאחד להציל נפשות, ולשני לא נזדמן זה ורק עסק לו בתורה, וישאלו אותנו מי הפעיל יותר, לכאורה היו הכל משיבים שהמציל נפשות הגדיל לעשות. אבל חז"ל גילו לנו שאף שגדולה מצוותה של פיקוח נפש מאוד, אבל זה שלא נזדמן לו מצוה זו ורק עסק בתורה באותו הזמן, לא נופל ממנו, ואדרבה הוא הגדיל לעשות, שגדול תלמוד תורה מהצלת נפשות".

את דבריו הנפלאים הוא מסיים כך, בקביעה נחרצת, חד משמעית, שאין עליה עוררין:

וראה נא אחי, דלפי זה על כל שעה ושעה שהיה ביכולתך לעסוק בתורה ולא עסקת הרי הוא כאילו באו לפניך להציל נפשות ולא הצלת, ואף שאנחנו בעינינו הסתומות לא ידענו זאת, אבל חז"ל גילו לנו רז הזה עד כמה גדול ערך הלומד תורה שאין דבר בעולם שקול אליה!

גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות

על מנת להמחיש את הדברים נציין עובדא מפורסמת.

בחור משיבת מיר בחו"ל עבר באחד הימים ליד הנהר, וראה שם איש מישראל שאיבד את השליטה וכמעט טובע, מיד ירד הבחור לתוך המים, והצליח להציל את הטובע ממוות. הבחור חזר לישיבה וסיפר בהתרגשות גדולה למשגיח הגאון הצדיק רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, שהצליח היום לקיים מצוה רבה, להציל נפש מישראל.

המשגיח שיבח מאד את הבחור על המצוה הגדולה שקיים, ואחר כך לקח אותו לחדרו, ואז פנה ואמר לו:

"ראה נא ידידי, בחורים אלה שיושבים עכשיו ולומדים, מקיימים מצוה הרבה יותר גדולה ממצות הצלת הנפשות שקיימת, שכך אמרו חז"ל: "גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות"..."

ומדרגתו אינם שווי ערך ללומד ממש, ושכרו הוא פחות מאותו אדם שישב ועסק להדיא בתלמוד תורה באותו זמן?

אכן נראה שביישוב העניין יש כאן מסר חד יותר שבא משה רבנו ע"ה ללמדנו בברכתו ליששכר.

ונקדים תחילה את הידוע. מצויים בזמננו גופים גדולים וארגונים חשובים שעוסקים במצוות חשובות, אגודות צדקה וחסד, ארגוני הצלה וסיוע, חברה קדישא – גמילות חסד של אמת, ויש שאף דואגות לרווחת החולים, לשיקום מעוטי יכולת וכיוצא. ודאי שאין לתאר ואין לשער את גודל מעלת הדברים הללו, אך לעיתים קורה שיש אי אלו עסקנים ופעילים החושבים לשלב בפעילות זו (שהיא ברוכה לכשעצמה) גם בני ישיבות, בטענה שכביכול זו מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, וממילא החוב מוטל על כולם לעסוק בזה.

מן הראוי שנלמד ונראה קצת כיצד באספקלריא של חז"ל התייחסו לנושא, מהי המשמעות ומהו המשקל שצריך להיות לתלמוד תורה - לעסק התורה ממש שיושב והוגה ושונה בה, וכך יהיה לנו את שיקול הדעת הנכון יותר לדעת מה לרחק ומה לקרב, ומתי, ועד כמה.

הלומד תורה צריך לשמוח יותר מהמציל נפש

"אמרו חז"ל (מגילה טז, ב): "אמר רב יוסף גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות", ומרן החפץ חיים (תורת הבית פרק ה) הרחיב לצייר הדברים ולקרבת אל החוש, ונעתיק את לשונו הזהב שהיא כשמן הטוב היורד לעצמות להלהיב הלבבות לשקידת התורה הקדושה:

"הנה אם היה מזדמן לאדם להציל נפש מישראל מלטבוע בנהר, כמה היה שמח שמחה גדולה וכל ימי חייו היה זוכר אותו היום ואותה השעה שזכה להציל נפש מישראל ממות, ואשר אמנם כן הוא באמת שאין ערך לגדולת המצוה, כמו שאמרו זכרונם לברכה שהמקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, וכל שכן אם היה מזדמן לו להציל כמה נפשות, היה שמחתו רבה מאוד, ולהיפך חס ושלוש, אם היה בכוחו להציל נפש מישראל ממוות ובעצלותו הניח לטבוע אותו בנהר או להישרף באש, אין לשער גודל צערו לנצח כשיזכור שבעצלותו נאבדו נפשות.

ועתה אחי, ראה נא מה שאמרו חז"ל במגילה, גדול תלמוד תורה מהצלת נפשות, והביאו על זה ראייה מקרא. וביאורו,

"דודאי אין לך דבר עומד בפני פיקוח נפש, אלא דהתם אומר דיותר יש זכות למי שזוכה לעסוק בתורה ולא בא לידו הצלת נפשות ממי שבא לידו הצלת נפשות ועל ידי כך צריך לבטל תלמוד תורה ולעסוק בהצלת נפש. ויליף לה ממרדכי בְּלָשׁוֹן שתחילה שלא בא לידו עסק של הצלת נפשות היה חשוב בעיני חכמים יותר ממה שאחר כך בא לידו המצוה של הצלת נפשות והוצרך לבטל תורה, כדאיתא שם שלא מנו אותו חכמים כמו תחילה".

אמנם עדיין הדברים צריכים ביאור, כיון שמרדכי כדון עשה, מדוע ירד מחשיבותו בעיני החכמים?

וביאר החתם סופר (דרשות חת"ס ח"א עמ' קצג):

"דודאי פיקוח נפש דוחה תלמוד תורה והיה מרדכי מחויב לבטל משום פיקוח נפש, אך הקב"ה שהזמין מצוה זו למרדכי ולא לאחר, משום שתורתם של אחרים היא חביבה יותר ולא רצה הקב"ה שיתבטלו הם מתלמוד תורה, על כן הזמין למרדכי. ומשהבינו אנשי כנסת הגדולה כך, הורידוהו מדרגה אחת".

ומעתה כמה אושר צריך למלא את לב הזוכה לעסוק בתורה בהתמדה, ובפרט בימי הנערות שהלימוד נחקק בו ביותר, ועל פי רוב בזה הזמן אין הקב"ה מנסהו בטרדות החיים ואף לא מְזַמֵּן לפניו מצוות המבטלות אותו מן התורה, וישמח בחלקו הטוב כי אות וסימן הוא שתורתו חביבה לפני הקב"ה.

שמע מינה, אין תורתו חביב כל כך כמו של חבריו!!!

וכן כתב בספרו 'תורת משה' (פרשת ויגש ד"ה כי למחיה) עם חידוד נוסף:

אמרו חז"ל (מגילה טז, ב): "גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות", והביאו ראייה ממרדכי שנמנה אח"כ לסוף, עי"ש. ותמה הטי"ז (יו"ד שם): הלא אין לך דבר שעומד בפני הצלת נפשות? אבל הדבר כך הוא, דבודאי מי שבא לידו הצלת נפשות אין רשאי להתעצל בה ולילך ללמוד תורה, רק להיות זריז, וכל המאחר אפילו רגע כאילו שופך דם. אך אמרו חז"ל (מועד קטן ט, ב): מצוה שאפשר לקיים על ידי אחרים תלמוד תורה גדול, אם כן יען שהקב"ה הזמין לו טירדה דמצוה זו, ולא לאחר, אם כן שמע מינה, אין תורתו חביב כל כך כמו של חבריו.

מעשה זה מוכיח לנו עד כמה יש להתבונן ולראות את גודל ערך תלמוד תורה אפילו ביחס למצוות החשובות ביותר, כמו הצלת נפשות שכל התורה כולה נדחית מפניה חוץ משלוש עבירות, ומכל מקום מצות תלמוד תורה גדולה עוד יותר!

דברים אלו מעניקים מימד חדש לכל עסק התורה שלנו.

ולא זו בלבד שגדולה מצות תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות, אלא שכל העוסק בתורה הינו עוסק בשעה זו גם בהצלת נפשות, כי בזכות תורתו מגן הוא מפני כל סכנות ופורעניות רעות, והוא הוא השומר האמיתי של כלל ישראל מכל אויביו העומדים עליו ואורבים לו מכל צד, וכמו שאמרו בסנהדרין (צט, ב): "כל העוסק בתורה לשמה וכו' מגין על כל העולם כולו". וביתר פירוט מצאנו בתנא דבי אליהו (פרק י) שאמרו שם, שכל תלמיד חכם מגן הוא בתורתו על ארבעים אלף מישראל (הובא בבעל הטורים ריש פרשת דברים).

והמתבונן בזה יהא לו חיזוק רב שלא להיגרר אחרי דברים אחרים מתוך סברות בעלמא, וידע נאמנה שכל זמן שאין לו הכרח גמור להפסיק מלימודו, פשוט שהמצוה הגדולה ביותר המוטלת עליו היא אך ורק להמשיך בלימודו בעיון ובשקידה בכל עוז.

מדוע ירד מרדכי מחשיבותו בעיני החכמים?

את עיקר היסוד שגדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות, למדו רבותינו בגמרא (מגילה שם) ממה שבתחילה נמנה מרדכי הצדיק אחרי ארבעה ולבסוף אחרי חמישה, מעיקרא כתיב (עזרא ב, ב): "אֲשֶׁר בָּאוּ עִם זְרַבְבֶּלְיָשׁוּעַ נְחֻמְיָה שְׂרָיָה רַעְלָיָה מְרַדְכֵי בְּלָשׁוֹן", ולבסוף כתיב (נחמיה ז, ז): "הַבָּאִים עִם זְרַבְבֶּלְיָשׁוּעַ נְחֻמְיָה עֲזָרְיָה רַעְמְיָה נְחֻמְיָה מְרַדְכֵי בְּלָשׁוֹן".

ופירש רש"י: "ולפי שנעשה מרדכי שר בינתיים ירד מחשיבותו אצל חכמים". ומבואר שאפילו שמרדכי נעשה שר כדי להציל נפשות ונתגלגלה הצלה עצומה על ידו, מכל מקום כבר לא היה חשוב כ"כ בעיני חכמים כמו לפני כן שלמד תורה בלי שום ביטול [ובודאי גם אח"כ למד תורה, רק עסק גם בהצלת נפשות], ומזה לומדת הגמ' שגדול תלמוד תורה מהצלת נפשות.

וביאר בזה הטי"ז (יורה דעה סי' רנא סק"ו):

"אם כן כל שכן וקל וחומר אנחנו עם הנבחר, עם קדוש לה' אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו תורת אמת, בתרי"ג מצות אשר שם משה לפני בני ישראל, דאם עסקו בתורה, מה מאד תגדל מעלתו כמה וכמה מכהן גדול! ותלמוד ערוך הוא (הוריות יג, א). "יקרה היא מפנינים" - מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים". (שלום לעם ח"ד פרק יא).

ובספר ערוך השולחן כתב כך:

"לימוד התורה היא המצוה הגדולה יותר מכל המצוות כולן, וגם שכרה יותר גדול משכר כל המצוות.

ואפילו מאותן המצוות הגדולות "שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא" - גם כן היא שקולה כנגד כולן. כדתנן בריש פאה: "אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא: כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים... - ותלמוד תורה כנגד כולם".

וכי מי יכול לספר גודל החיוב, וגודל המצוה, וגודל מתן שכרה? ולהיפך: גודל עונשה בביטול תלמוד תורה חס ושלום - אין די באר, ואין די עולה על הכתב. ודי לנו במה שאמרו חכמי האמת: "קודשא בריך הוא, ואורייתא, וישראל - חד". ולא נקראו עם ישראל "סגולה מכל העמים" אלא בשעת מתן תורה. (ערוך השולחן יו"ד סימן רמו סעיף א)

ועוד הפליג לספר בשבח ערכה וחיבתה:

ואמר אחד מגדולי חכמי האמת: אם תרצה לידע גדולת התורה, צא ולמד ממשה רבינו, שהיה רבן של כל הנביאים וכל החכמים, והשגתו היתה למעלה משכל האנושי. ולא קם בישראל כמשה, "אשר ידעו ה' פנים אל פנים". ובוודאי היה הולך ומוסיף בחכמה עד שנפטר מן העולם.

ומה אמר בסוף ימי חייו? "אתה החילות להראות את עבדך את גדלך..." שהוא השיג רק ההתחלה מהתורה הקדושה. וגם חכמינו ז"ל אמרו בראש השנה (כא, ב) ששער החמשים לא נגלה לו למשה רבינו. וזה השער הוא עולה על כולנה ביתר שאת ויתר עוז, כדרך העיגול הגדול החיצוני המקיף את כל העיגולים הפנימים, וכולם בטילים לגביה. והדברים עתיקים (שם סעיף ד).

מבואר מדבריו שמלבד החשיבות והערך שיש למי שעסק בתורה יותר ממי שבאותה שעה עסק בתורה עסק בהצלת נפשות, זה שלא הזדמן לו הצלת נפשות מלבד מה שלא צריך לשוב להרגיש ולהבין שלא זכה, אלא אדרבה, כיון שהקשר שלו עם תורה חזק יותר לכן הסיר הקב"ה ממנו טירדת מצוה זו!!!

אין ערך דמיון קדושת ואור המצוות לגדול עוצם קדושת ואור התורה הקדושה!!!

ידועה העובדה על החלטת אביו של הגר"א שמנע מבנו - הגר"א זצ"ל - ללמוד חכמת ה"פרמקולוגיה" (הרכבת התרופות לחולים) כי חשש שריבוי החולים יפריעו את בנו מלימודיו (כן כתב בספר "פאת השולחן" לר"י משקלוב, בהקדמתו). והגם שבודאי היו בין החולים כמה וכמה שעלול הדבר להגיע לידי פיקוח נפש, זכות התורה עדיפה, וכל עוד שאיננו מומחה לזה, הוא פטור מלהפסיק לימודיו עבורם.

ולשם תועלת מן הראוי לצטט את דבריו של תלמידו הגדול, הגאון רבי חיים וואלוז'ין זצ"ל (נפש החיים ד, ל), ככתבם וכלשונם:

"גם אם קיים האדם כל התרי"ג מצוות כולן בשלמות האמיתי כראוי, בכל פרטיהם ודקדוקיהם ובכוונה טהורה וקדושה, אשר אז נעשה האדם כולו בכל אבריו ופרקיו וכל כוחותיו, מרכבה גמורה שתשרה עליהם הקדושה העליונה של המצוות כולן, עם כל זאת, אין ערך ודמיון כלל קדושת ואור המצוות, לגודל עוצם קדושת ואור התורה הקדושה, אשר תופיע נהרה על האדם העוסק והוגה בה כראוי".

לא נקראו עם ישראל "סגולה מכל העמים" אלא בשעת מתן תורה

הגאון המקובל רבי שלום הדאיה זצ"ל חיזק את העניין בספרו, הוא מצטט תחילה את המובא בגמרא (בבא קמא לח, א):

"רבי מאיר אומר, מנין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול, תלמוד לומר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", כהנים לויים וישראלים לא נאמר, אלא "האדם", הא למדת שאפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול".

והמשיך:

והשאלה הנשאלת, מדוע? ולא זו בלבד אלא שהקדים ברכת זבולון לברכת יששכר, ומפני מה באמת לא התייחדה לו ברכה בפני עצמה ובפרט שמן הראוי ליעד לו ברכה מיוחדת שהרי כל עסקו היה בתורה?

וראיתי שכבר מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א יישב קושיה זו בספרו טעמא דקרא, וכתב שיששכר שעסק בתורה לא הוצרך כלל לברכה, כיון שהתורה עצמה היא מקור הברכה, ורק זבולון אשר לא עסק להדיא בתורה, הוצרך גם לברכת יששכר כדי שיתרבה שכרו.

נמצא שהם הם הדברים אשר הזכרנו - מעלת לימוד התורה היא גבוה מעל גבוה, מעל לכל המצוות, וממילא העוסק בתורה אף לא זקוק לברכות כיון שעצם לימוד התורה הוא מקור הברכה!!!

מוסרו של מרן החפץ חיים בחשיבות ניצול הזמן

ואגב עסקנו ביסוד היסודות שעליו עומדת דמות האיש היהודי, ובזאת ייבחן בהיותו שייך למחנה בני התורה, יש בנותן טעם להציג את שכתב ועורר מרן החפץ חיים בספרו "תורת הבית" (פ"ב):

"כי ראיתי בכיוון על מורה שעות (שעון) שבשיעור רגע אחד יכול לומר מאתים תיבות, וכל תיבה ותיבה היא מצות עשה בפני עצמה ועל זה נבראו לו (במשך היום) כמה אלפים מלאכי זכות, והוא יושב בחיבוק ידיים בביתו ונתעצל מלימודו? היש לך הפסד גדול מזה?"

ושם (פרק ז) המשיך מרן החפץ חיים למנות מה הם המפסידים הגדולים לשקידה בלימוד.

ראשית הוא מזכיר מה שהאנשים חושבים כי מצות לימוד תורה היא רק רשות, וכיון שהאדם כבר איננו "בחור ישיבה" אלא כבר נשא אשה ויש לו ילדים ויש עליו עול פרנסה, הוא סבור שהוא פטור מהלימוד. וזו היא שטות גמורה, כי הרי אמרו בירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) "מה התינוק הזה צריך לינוק בכל שעה שביום, כך כל אדם(!) שבישראל צריך לייגע בתורה בכל שעות שביום (כלומר בשעות הפנויות לו מעסקי פרנסתו וצרכי ביתו).

שיחשוב תמיד שאין לו אלא יום אחד לחיות...

עוד סיבה לטעותו של האדם, כיון שכבר הורגל בזה יש לו "היתר של רב הונא" האומר "כיון שעבר אדם עבירה ושנה

מסר נצחי לדורות - לכל עוסק בתורה, באשר הוא!

ולאור האמור, עתה נוכל להבין שאת המסר הזה עצמו רצה משה רבנו להעביר לכל יהודי באשר הוא, החפץ להימנות עם בני יששכר, לגיונו של מלך, בני התורה, להנחותם הדרך ולברכם על כך "הצלח בשיבת אהליך לתורה", למען יזכו שכל עסקם יהיה בעסק החשוב ביותר שיש בבריאה והוא עסק התורה, שהרי אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד, ותלמוד תורה כנגד כולם. ולא זו בלבד אלא אף ישיבתך בעיבור החודשים והשנים תהיה בגדר עסק התורה אצלך, ללמוד את הנושא ולעסוק בו כי הוא מציאות של דברי תורה על אף היותו עניין של חשבונות, וכפי שנתבאר.

ברכתו של יששכר

במדרש מצינו דבר תמוה:

"זבולון לחוף ימים", קדם זבולון ליששכר, ולמה? שזבולון עוסק בפרקמטיא, ויששכר עוסק בתורה, עשו שותפות ביניהם, שיהא פרקמטיא של זבולון ליששכר, שכן משה ברכן "שמח זבולון בצאתך ויששכר באוהליך", שמח זבולון בצאתך לפרקמטיא משום דיששכר באהליך, עוסק בתורה, למה? "עץ חיים היא למחזיקים בה", לפיכך הקדים זבולון ליששכר, שאלמלא זבולון, לא עסק יששכר בתורה, ומתוך שנתייחד יששכר בתורה ולא עסק בפרקמטיא, ולא היה לו עמל בדבר אחר, לפיכך כתוב בו "מבני יששכר יודעי בינה לעתים" (תנחומא ויחי יא).

הרי לנו מבואר מדברי המדרש שהברכה אינה מוסבת על יששכר כלל אלא מופנית כלפי זבולון בלבד!!!

"שמח זבולון" - ביששכר

וביותר מזה פירש רבנו בחיי במעלתו של זבולון:

"שמח זבולון" - ינחל שמחת העולם הבא, לפי שהוא סיבה לתורת יששכר, ולכן הקדימו ליששכר, וכלל יששכר בברכתו והאריך בו, וקיצר ביששכר במלה אחת "באהליך", שבזה נכלל הכל, אהל של מעלה ששם השמחה שלמה, שנאמר השמחה במעונו, ובאהל של מטה, דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב, ואולי נכפלה השי"ן של יששכר על שר העוסק בתורה והתומכו (דברים לג, יח).

המאיימת עליך בהישארך ריק. חזק נא בן אדם, חזק ולבש אומץ, חגור מרץ והוי שקוד ללמוד תורה", עכ"ל.

"בעולם האמת, שם תראה את רהיטי האמת שהכנתי לעצמי"...

וידוע המעשה כיצד פעם אחת בא אורח לביתו של החפץ חיים ותמה לראות כסאות ישנים ומרופטים, מחוזקים במסמרים שלא ע"י אומן, ותמה שלא ראה נברשות נוי בתקרה ולא וילונות הדר או ספות מרווחות כיאה וכנאה לאדם במעמדו, גדול הדור. הרהיב האורח עוז בנפשו לשאול מהחפץ חיים: "היכן הרהיטים של כבודו?" מיד הבין הרב כוונתו של השואל והקשה אף הוא אליו "והיכן רהיטים שלך?" ענה לו הלו: "הרי הם בלמברג, מקום עירי. עכשיו אני בנסיעה בדרכים, והא כיצד תראה את יופי הריהוט שלי?" וכאן ענה לו הרב: "גם אני כעת בדרכים ולא בביתי. "כי הולך האדם לבית עולמו" אני עסוק בנסיעה לבית הנצח שלי. כאשר נהיה כולנו בעולם האמת, שם תראה את רהיטי אמת שהכנתי לעצמי"...

עלינו לקחת את הדברים ולהשימם על לוח לבנו, להסיר כל המפריעים והמטרידים אותנו מעבודת הקודש, למען נלך בדרך טובים וארחות צדיקים נשמור.

"ברוך מבנים אשר"

"ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטובל בשמן רגלו" (דברים לג, כד).

"ראיתי בספרי (אות שנה) אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר, ואיני יודע כיצד". (רש"י שם).

המאמר שלפנינו מאופיין בהעמקה עיונית בתוכן ברכתו של משה רבנו לאשר, ולמרות זאת טומן בחובו רובד נסתר כפי שנראה להלן.

בבית מדרשו של הרמב"ן מצינו תמיהה נוספת בהקשרה של ברכה זו:

"ברוך מבנים אשר. אם המ"ם תבוא ליתרון כמ"ם 'תבורך מנשים' (שופטים ה, כד) 'הנחמדים מזהב ומפז רב' (תהלים יט, יא) וחברותיה, יהיה תימה איך ימעט משה שאר השבטים לאמר שיבורך אשר יותר מכל בני יעקב? ועוד, שלא תתקיים ברכתו כי לא היה כן!"

בה, נעשית לו כהיתר" (מועד קטן כז, ב). ולכן טועה האדם עכשיו לחשוב שאין בידו עוון. ולאחר מכן הזכיר סיבה שלישית: "בשביל קריאת העיתונים. לא מיבעי אם מעורב בהם דברי ליצנות וכל שכן אם מעורב בהם דברי מינות, בודאי אסור לקרותו כמבואר בשו"ע (או"ח סי' שז סעיף טז), אלא אפילו אין בו תערובת מינות וליצנות כלל רק דברים בעלמא מה נשמע בצרפת ואנגליה וכדומה, המבטל ע"י זה מדברי תורה הוא כמו המחליף אבנים טובות השווים כמה אלפים מטבעות, על שטרות (נייר) מזויפים (והוסיף שם בהערה בתחתית הדף): "ולהתבונן על כל המדינות ומצבם ומעמדם, ולא די לו דף אחד בשבוע כי אם כמה דפים בכל יום, עד שלא יישאר לו זמן ביום להתבונן על נפשו" עכ"ל.

והוסיף בלשונו הזהב: "התורה מרמזת לאדם שיחשוב תמיד שאין לו אלא יום אחד לחיות, ובאופן זה בודאי יזרז עצמו לתקן כל מה דאפשר לתקן, ובפרט בעת זקנותו כשרואה שכוחותיו הולכים ופלים..."

חובת האדם בעולמו כל עוד הנשמה בקרבו להיות הולך וגדל

וכך כתב ג"כ מרן החזון איש (אמונה ובטחון, פ"ג ס"ק כו-כז):

"וכבר נדמה להם המבוגר הזה לבלתי ראוי לחכמה בהחלט, גם הוא עצמו אינו רואה חובה לנפשו להיכנס לבית המדרש לבקש תורה. מכיר הוא חוב לקביעת "עתים" לתורה, ללמוד במה שידע כבר, אבל חובת עלייה הגדלה והרמה, רחוקה ממנו, והוא נרדם בייאוש ישן. ואמנם אין הדבר הזה ע"פ תורה, כי חובת האדם בעולמו כל עוד הנשמה בקרבו להיות הולך וגדל. ואם אמנם הלומד זקן דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אבות, ה) אבל לגודל יקרת החכמה רוב ערכה, גם דיו החכמה על נייר המחוק אין ערוך אליה ואין מספר לעוצם שוויה... וכבר עברו מיטב שנותיו, ועוד מעט והכל אבוד אבדת נצח. והבטה מתמיהה של בר נש פלוני ופלוני (לראות זקן כזה פוקד את בית המדרש) מכלימה את פניו, ולא עצר כח נגד דמיון הבל וחזיון שוא. (דרושה לך כעת) מעט חוצפה, מעט עזות, ותראה נכוחות. ומה נחשב מחשבת בן-תמותה (הלועג לך) ולמה תיכנע מראות עיניו? ולמה לא תיכנע מכלימת נצח

סיני, כתיב "אלה משפחות בני אשר אחד וארבעים אלף וחמש מאות". ובמנין שני שבפרשת פינחס, כתיב "אלה משפחות בני אשר שלשה וחמשים אלף וארבע מאות". הרי שניתוספו על מנין הראשון אחד עשר אלף ותשע מאות. ומשאר השבטים, יש מהן שחסרו. ויש מהן שניתוספו על מנין הראשון, אבל לא כשבט אשר. חוץ משבט יוסף שנתוסף על שבט אשר שלש מאות, ונוכל לומר דהוא מכח ברכתו של יעקב שאמר "וידגו לרוב בקרב הארץ". מה שאין כן שאר השבטים, דלאו מכח ברכתו של יעקב ניתוספו, לא היה בהם שנתברך בבנים כאשר, עכ"ל.

במנין בני ישראל בפרשת במדבר (יא, מא) עמד מניינם של שבט אשר על 41,500. ואילו בפרשת פנחס (כו, מז) התרבה מספרם ועמד על 53,400, הרי מפורש לפניך שנוספו על המניין הראשון עוד 11,900, מה שלא מצינו בשום שבט (חוץ משבט יוסף שהיה זה משום ברכת יעקב). וממילא דרשת הספרי מובנת ונהירה, ולפי זה יקשה, מדוע זה כתב רש"י "ואיני יודע כיצד". ומפני מה טען הרמב"ן "אבל קיום הברכה הזאת לא נתבאר"?

והאמת, שהמעין בדברי החזקוני כאן יראה שכבר נרגש בתמיהה וביארה על נכון כדבר פשוט וז"ל: "ברוך מבנים אשר, פירש רש"י אין בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר. כלומר שהגדיל חשבוננו כל כך האחרון מן הראשון, עכ"ל.

אמנם, החזקוני לא הזכיר את קושית רש"י "ואיני יודע כיצד". וקרוב לוודאי שהיתה לפניו גירסא אחרת בפירושו ולכן הביא את הדברים כפשוטם "שאין בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר" בלא הקושיא.

ברם, עדיין לפי המבואר ברש"י על פי הגירסא שלפנינו וביותר לפי מש"כ הרמב"ן הנ"ל צ"ב על מה חלה תמיהתם, והרי הדברים מחוורים וברורים.

ברוך מבנים אשר – שיברכוהו כל הבנים

וראיתי בפ"י הרא"ש עה"ת שכתב כדבר מובן מאליו לבאר ענין הברכה שהתברך אשר בבנים ביותר משאר האחים, ואלו דבריו:

"ברוך מבנים אשר. שיברכוהו כל הבנים כמו שאמר "רצוי אחיו". ולמה? לפי ש"טובל בשמן רגלו", שתהא ארצו משופעת שמן וממציא שמן לכל אחיו, וזה גוש חלב שהיא בחלקו כדפרישית בפרשת ויחי יעקב". (וכעין זה פירש

וכוונתו לשאול, במה נתייחד אשר על פניו שאר אחיו, מדוע זכה אשר בברכת הבנים יותר משאר האחים, מה גם שבזה ימעט את ברכתם של אחיו שלא זכו לכך.

ויתירה מזאת, תמה הרמב"ן, הרי במציאות לא היה הדבר כך, כי לא מצינו במשך הדורות עדות לכך ששבט אשר התייחד והצטיין בריבוי בנים, וממילא ניצבת הקושיא במלוא עוזה - היאך שייך שיברך משה על דבר שלבסוף לא תתקיים ברכתו?

בהמשך דבריו הביא הרמב"ן את שכתב רש"י בשם הספרי והתימה העולה מאליה, ועומד על יישובה:

"והנה רבותינו נתכוונו לפרש "ברוך מבנים" שיהיה מבורך בבנים רבים שיוליד, כמ"ס – "מבורכת ה' ארצו ממגד שמים מטל" (פסוק יג), ולכך אמרו שכל שאר השבטים ברך אותם בגבורה או בנחלתם ואשר לבדו נתברך בבנים. וגירסת הנוסחאות שלנו בספרי אין לך שנתברך בבנים כמו אשר אבל קיום הברכה הזאת לא נתבאר".

הרי מבואר שהגם שבירך משה את אשר בבנים, ואין ספק שנתקיימה ברכתו, אך מכל מקום לא מצינו עדות מפורשת לכך, כלומר, אין הוכחה ברורה או איזה גילוי בכתובים שאכן היו שבט אשר מרובים בבנים יתר על שאר השבטים.

מניינו של שבט אשר מורה על הריבוי

ועדיין הרמב"ן דורש וחוקר אחר שורש העניין, שהרי לא בכדי בירכו משה ולא לחינם נתברך בזה דווקא אשר, ומשכך, חובה עלינו לברר פשרו של מקרא, ולהתיישב בדבר, ואלו הם דבריו:

"ואולי היא ממה שכתוב בדברי הימים (א ז, מ) "כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חיילים ראשי הנשיאים והתיחסם בצבא במלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף", ולא נאמר שם בשאר השבטים כשבח הזה, ע"ש מה שהוסיף בזה.

כנגד זה, ראיתי למר זקני, המאור הגדול הגאון רבי יחיא בדיחי זצוק"ל, בספרו חן טוב עה"ת, שתמה מעיקרא מדוע נתקשו רש"י והרמב"ן בדבר, הרי הוא מפורש להדיא, וכתב וז"ל:

ואני הצעיר בער ולא אדע למה כתב כן. ומאי קשיא ליה לפרש כמו שאפשר. שהרי במנין הראשון שבפרשת במדבר

"והגם שדברי פי חכם חן, הנה כמדומה דלרגע קט לא זכרו דברי הרב החזקוני ז"ל שהושיטה לנו בקנה וכה כתב: "ברוך מבנים אשר, פירש רש"י ז"ל אין בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר, כלומר שהגדיל חשבונו כל כך האחרון מן הראשון, ואף על פי שגם מנשה נתרבה כל כך, ההוא בבניו של יעקב קאמר", עכ"ל. דהיינו שעלה מנין בניו של שבט אשר, שבמנין הראשון היו ארבעים ואחד אלף וחמש מאות (במדבר א, מא), ובמנין השני עלו לסך חמישים ושלוש וארבע מאות (שם כו, מז), ודוק היטב.

וכשתתבונן תראה שהדברים מדויקים מאד בלשון רבותינו בעלי התוספות ז"ל, שלא אמרו שאשר היה מרובה משאר השבטים, אלא דקדקו בלשונם לומר "יותר מבני שאר אחיו, וזהו שנתברך מבנים יותר משאר אחיו" וכנ"ל, ודברי בעלי התוספות ישרים ואמיתיים כמנהגם ודוק היטב.

ומה שכתב הגאון ערבי נחל ז"ל שמשפחת יְשׁוּי דשבט אשר התבטלה, כנ"ל, נעלם ממני מהיכן נפיק ליה כן, שהרי רש"י ז"ל בפירושו לתורה במדבר (כו, יד) כתב דמשפחת אוהד דשבט שמעון היא היא שהתבטלה, אבל לא הזכיר למשפחת ישווי דשבט אשר, וצ"ע.

ברם מכל מקום עדיין צריך עיון בדברי רש"י שכתב "ואיני יודע כיצד" בזמן שבדברי הראשונים הבינו כדבר פשוט שמנין בני אשר התרבה ביותר משאר השבטים.

ביאור דברי רש"י על פי האמור לעיל

ואפשר לבאר את דברי רש"י שבדבריו "איני יודע כיצד", אין כוונתו שאינו יודע כיצד לפי חשבון מספר הנולדים שהיו לשבט אשר נמצא שהוא מרובה בבנים משאר אחיו, שהרי זה מפורש בפסוקים וכמש"כ הראשונים הנ"ל (הרא"ש ובעלי התוס' והחזקוני). אלא כוונתו שאינו יודע כיצד נעשה הדבר במציאות שהיה אשר מרובה משאר האחים, אם על ידי שנעשה להם נס וילדו כמה בנים בכרס אחד או שמא לא ראו נשותיהם דם נדה וכיוצ"ב, אופנים המעידים על נס שנעשה להם ובכך זכו לריבוי בנים, וזה שאומר רש"י "איני יודע כיצד" שכן באמת לא מצינו שהתפרש אופן הנס וצורתו.

אולם בילקוט שמעוני (אות תתקסב) מובא בזה"ל: "ברוך מבנים אשר, אמרו על בנותיו של אשר שהזקנה כבתולה ובתולה אין לה דמים שנאמר "ברזל ונחושת מנעליך וכימך

הספורנו: יהי רצוי אחיו - שבדרך כלל מקנאים בעשיר, אבל הוא נותן להם שמן בזול. וכ"כ האברבנאל וז"ל: ברוך מבנים - רוצה לומר יותר מכל בנים, ובכל זאת לא יקנאו בו, כי יהיה רצוי אחיו, וברכתו שמן וברזל, וזקניו חזקים).

ובהמשך הביא יישוב נוסף והוא כביאור הנזכר לעיל, בדיוק נמרץ:

ומוה"ר אליהו הכהן אמר בשם דודו הר"מ שלפיכך אמר "ברוך מבנים אשר", כי הוא מרובה בבנים במנין דפנחס לפי מניינו דבמדבר סיני יותר מבני שאר אחיו, שהרי במנין דבמדבר סיני (במדבר א, מא) תמצא בו מ"א אלף ות"ק, [ובמנין דפנחס (שם כו, מז) תמצא נ"ג אלף וארבע מאות. וזהו שנתברך יותר משאר אחיו בבנים". (וכן כתבו בדעת זקנים מבעלי התוס').

אכן לפי מה שכתבו הראשונים הללו ביותר תרבה הפליאה מדוע נקט רש"י בהביאו את דברי הספרי דאשר התברך בבנים ביותר משאר האחים, "ואיני יודע כיצד".

שנתברך מבנים יותר משאר אחיו דווקא

והנה ע"ד בעלי התוס' הנ"ל בקובץ דעת זקנים (לג, כד) ראיתי בספר תורת יעקב להגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א שהקשה דלכאורה תמוה, שהמעין במנין בני ישראל דפינחס יראה שלא "אשר" נתרבה בבנים יותר משאר השבטים, אלא "מנשה" הוא הוא שנתרבה יותר, עיין במקראות, ולכאורה הוא פלא.

וכתב שם: "ובא לידי בהשאלה לזמן קצר ספר נחמד בשם "זכרון משה" על התורה לגאון רבי משה וייס זצ"ל, ומצאתי לו (שם דף קמח) שציין שבספר היקר ערבי נחל שם שעמד בזה, וכה כתב: "אשר העדיף במנין דפינחס י"ב אלף פחות מאה, יותר מכולם, זולת מנשה שהעדיף אף יותר ממנו, מכל מקום אשר נתברך יותר בבנים, שהרי לאשר היו שש משפחות שהרי משפחת יְשׁוּי התבטלה בסוף ארבעים שנה, ולפי מספרו של אשר שעולה חמישים ושלוש אלף וארבע מאות, אם כן עולה למשפחה אחת עשרת אלפים וחמש מאות לערך, הרי היה העודף בסוף הארבעים שנים ועשרים אלף וארבע מאות, ואילו מנשה לא העדיף רק עשרים ושנים אלף", עיין שם.

וכתב בתורת יעקב על דבריו:

הגאון רש"ר הירש זצ"ל ביאר אף הוא בדרך זו וכתב:
אפשר שְׁאָתְּךָ מִבְּקָשִׁים לְהִתְחַבֵּר עִמּוֹ מִשּׁוֹם שְׂאוּפִיו וְאוֹפִי
בְּנֵי רְצוּיִים בְּעֵינֵיהֶם. וְאִפְשֶׁר שֶׁהֵם בָּאִים אִיתוֹ בְּקִשְׁרֵי
מִסְחָר מִשּׁוֹם שֶׁאֲדַמְתָּ אֶרְצוֹ הִיא מְשׁוּבַחַת.

זהו שכרנו בכל עמלנו, לראות את בנינו מממשיכים בדרכנו
– דרך ה', דרך התורה המסורה לנו מאבותינו ורבותינו, רק
כך נהיה מאושרים באמת!!!

כן יהי רצון.

דבאך", מבואר בילקוט שזה עצמו היה הנס של בני אשר,
שלא ראו נשותיהם דם נדה ולזה היו מתעברות ביותר
משאר השבטים, לכן זכו לריבוי בנים.

ואם כנים הדברים בזה, תתישב קושית מור זקני זצוק"ל
הנ"ל בספרו חן טוב במה שהעיר ע"ד רש"י.

הבנים - האושר האמיתי!

אפשר לסיים את המאמר בדרך צחות אותה דרש מרן
החתם סופר זצ"ל, "ולאשר", היינו לאיש המאושר "אמר",
אשר "ברוך", כלומר עיקר הברכה בעולם הזה היא -
"מבנים אשר", אם זכה להיות מאושר בבנים, ולראות דור
ישרים מבורך, בנים עובדי ה' ולומדי תורה, זהו האושר
האמיתי!!!

מופץ לעילוי נשמות ישראל אשר אין מי שיזכיר וינציח שמותם

הארות והערות יתקבלו בברכה במייל זה

שבת שלום

מיכאל זכריהו